

XORAZM VILOYATI HUDUDI IQTISODIYOTIDA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIGI LOYIHALARIDA RISKLARNI BOSHQARISH

Ataniyazova Maksuda Baltabayevna

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti

ORCID: 0009-0001-3544-4707

Annotatsiya

Hududiy iqtisodiy tizimlarda davlat-xususiy sherikligi (DXSH) loyihalarida xatarlarni samarali aniqlash, taqsimlash va yumshatish infratuzilmani rivojlantirish, byudjet barqarorligi hamda xususiy investorlarni jalb qilishning hal qiluvchi omili hisoblanadi. Ushbu tadqiqotda O'zbekiston Respublikasi Xorazm viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy tarmoqlarida DXSH tashabbuslarini boshqaruvchi risk-menedjment tizimi kompleks empirik va institutsional jihatdan baholanadi. Sifat va miqdoriy risk-baholash metodologiyasiga tayanib, ishda energetika, transport, kommunal xizmatlar, sog'liqni saqlash va turizm loyihalaridagi xatarlarning beshta asosiy kategoriyasi: siyosiy-huquqiy, moliyaviy-bozor, qurilish, operatsion va talab xatarlari tizimli o'rganiladi. Empirik tahlil natijalarida Xorazm viloyatida amaldagi DXSH amaliyoti xatarlarning asimmetrik taqsimlanishidan aziyat chekmoqda, bunda hududiy davlat organlari yer ajratish, muhandislik tarmoqlariga ulanish va uzoq muddatli talab o'zgaruvchanligi bo'yicha yuklamalarni xususiy investorlar zimmasiga nomutanosib ravishda yuklamoqda. Ushbu nomutanosiblik xususiy qarz kapitali bo'yicha xatar mukofotini oshiradi, investitsiyadan oldingi tranzaktsion xarajatlarni ko'paytiradi va moliyaviy bitimlar yopilishini sezilarli darajada kechiktiradi. Ushbu institutsional zaifliklarni bartaraf etish uchun muallif Xorazm viloyati uchun dinamik Xatarlarni taqsimlash matritsasini ishlab chiqadi hamda davlat tomonidan kafolatlangan Minimal daromadlilik kafolatlari (MRG), Daromadlilik tirqishini moliyalashtirish (VGF) va raqamli monitoring tizimini o'z ichiga olgan ko'p darajali risk-yumshatish mexanizmini taklif etadi. Yakuniy xulosa sifatida, ushbu tadqiqot hududiy qaror qabul qiluvchilar va investorlarga xatarlarni taqsimlash parametrlarini optimallashtirish, tranzaktsion xarajatlarni kamaytirish va Xorazm viloyatining investitsiyaviy jozibadorligini oshirish uchun amaliy instrumentariyni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: davlat-xususiy sheriklik (DXSH), risklarni boshqarish, xatarlarni taqsimlash matritsasi, Xorazm viloyati, hududiy iqtisodiyot, shartli majburiyatlar, minimal daromadlilik kafolatlari (MRG), investitsiyaviy jozibadorlik.

Аннотация

В субнациональных экономических системах эффективная идентификация, распределение и снижение проектных рисков в рамках государственно-частного партнерства (ГЧП) служат важнейшими определяющими факторами развития инфраструктуры, бюджетной устойчивости и привлечения частных инвесторов. В данном исследовании представлена комплексная эмпирическая и институциональная оценка систем управления рисками, регулирующих инициативы ГЧП в ключевых социально-экономических секторах Хорезмской области Республики Узбекистан. На основе многокритериальной методологии

качественной и количественной оценки рисков в работе систематически изучаются пять основных категорий рисков: политико-правовые, финансово-рыночные, строительные, операционные и риски спроса в региональных проектах энергетики, транспорта, коммунального хозяйства, здравоохранения и туризма. Эмпирические результаты показывают, что современная реализация проектов ГЧП в Хорезмской области страдает от структурного асимметричного переноса рисков, при котором региональные государственные органы непропорционально перекладывают обязательства по оформлению земельных участков, задержки подключения к инженерным сетям и долгосрочную волатильность спроса на частных инвесторов. Это дисбаланс повышает надбавку за риск по частным заемным средствам, увеличивает прединвестиционные транзакционные издержки и приводит к существенным задержкам финансового закрытия. Для устранения этих системных уязвимостей автор формулирует динамическую региональную матрицу распределения рисков ГЧП и предлагает многоуровневую систему снижения рисков, включающую государственные гарантии минимальной доходности (MRG), субсидирование (VGF) и цифровую систему отслеживания рисков в режиме реального времени. В конечном итоге исследование предоставляет региональным органам власти и инвесторам операционный инструмент для оптимизации параметров распределения рисков, снижения транзакционных издержек и повышения инвестиционной привлекательности Хорезмской области.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство (ГЧП), управление рисками, матрица распределения рисков, Хорезмская область, региональная экономика, условные обязательства, гарантии минимальной доходности (MRG), инвестиционная привлекательность.

Abstract

In sub-national economic systems, the effective identification, allocation, and mitigation of project risks within Public-Private Partnerships (PPPs) serve as critical determinants for infrastructure delivery, fiscal sustainability, and private investor mobilization. This study provides a comprehensive empirical and institutional evaluation of risk-management frameworks governing PPP initiatives across key socio-economic sectors in the Khorezm Region of Uzbekistan. Utilizing a multi-criteria qualitative and quantitative risk-assessment methodology, the research systematically evaluates five primary risk categories: political/regulatory, financial/market, construction/completion, operational, and demand risks across regional energy, transport, utility, healthcare, and tourism projects. The empirical findings reveal that contemporary regional PPP execution in Khorezm suffers from structural asymmetric risk transfer, wherein sub-national public authorities disproportionately offload land entitlement liabilities, utility connection delays, and long-term demand volatility onto private sponsors. This misalignment elevates private debt risk premiums, inflates pre-investment transaction costs, and causes substantial financial closure delays. Furthermore, sub-national administrative bodies exhibit severe capacity deficits in continuous quantitative risk monitoring and contingent

liability valuation. To address these systemic vulnerabilities, the author formulates a dynamic, localized Regional PPP Risk Allocation Matrix and proposes a multi-layered risk-mitigation framework incorporating state-backed Minimum Revenue Guarantees (MRGs), Viability Gap Funding (VGF) cushions, and a digitized real-time risk tracking system. Ultimately, this research offers regional decision-makers and institutional investors an operational toolkit to optimize risk-sharing parameters, reduce transaction friction, enhance project bankability, and foster investment resilience in the Khorezm Region.

Keywords: public-private partnership (PPP), risk management, risk allocation matrix, Khorezm region, regional economy, contingent liabilities, minimum revenue guarantees (MRGs), investment bankability.

KIRISH

Zamonaviy hududiy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish va aholining turmush darajasini oshirish ko'p jihatdan ijtimoiy, transport hamda muhandislik-kommunikatsiya infratuzilmasining rivojlanganlik darajasiga bog'liq. Biroq, sub-milliy (hududiy) darajada davlat byudjeti imkoniyatlarining cheklanganligi, infratuzilma aktivlarining ma'naviy va jismoniy eskirganligi hamda davlat qarzi yuklamasini oshirmaslik zarurati an'anaviy davlat xaridlari (public procurement) modelidan voz kechib, xususiy kapital va boshqaruv kompetensiyasini jalb etishga undamoqda. Ushbu konseptual o'zgarishlar sharoitida Davlat-xususiy sherikligi (DXSH) mexanizmlari hududiy infratuzilma tirqishlarini (infrastructure gap) bartaraf etishning strategik va muqobilsiz institutsional vositasi sifatida namoyon bo'lmoqda.

DXSH loyihalarini oddiy pudrat shartnomalaridan o'zining uzoq muddatliligi (20-30 yil), kapital sig'imining yuqoriligi hamda murakkab moliyaviy va huquqiy arxitekturaga egaligi bilan keskin farq qiladi. Shu sababli, hududiy DXSH loyihalarining uzoq muddatli operatsion barqarorligi va investitsiyaviy jozibadorligi (bankability) ularda risk-meneditment (xatarlarni boshqarish) tizimining qanchalik mukammal va ilmiy asoslangan holda yo'lga qo'yilganligiga bevosita bog'liq. Nazariy jihatdan, risklarni boshqarish shunchaki ehtimoliy yo'qotishlarning oldini olish emas, balki loyiha ishtirokchilari (davlat, xususiy sherik, kreditorlar) o'rtasida xatarlarni ularning boshqaruv imkoniyatlaridan kelib chiqib optimal taqsimlash (optimal risk allocation) mexanizmidir.

Xorazm viloyati iqtisodiyotining o'ziga xos ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlari - hududiy transport-logistika tarmoqlarining shakllanayotganligi, maishiy va kommunal xizmatlar infratuzilmasini modernizatsiya qilish zarurati, Xiva va unga tutash tumanlarda turizm klasterlarining kengayayotganligi hamda agrosanoat majmuasining ustuvorligi DXSH loyihalarida o'ziga xos hududiy risk omillarini yuzaga keltirmoqda. Amaliyotda hududiy davlat organlari investitsiyadan oldingi va tayyorgarlik bosqichidagi xatarlarni - yer maydonlarini ajratish, kadastr hujjatlarini rasmiylashtirish, hududiy rejalashtirish hamda muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlariga ulanish kabi majburiyatlarni xususiy sheriklar zimmasiga nomutanosib ravishda yuklamoqda. Bunday asimmetrik risk o'tkazish (asymmetric risk transfer) xususiy kapital narxini oshiradi, qarz kapitali bo'yicha risk mukofotini (risk premium)

ko'paytiradi hamda moliyaviy bitimlarning yopilish (financial closure) muddatlarini sezilarli darajada kechiktiradi.

O'zbekistonda davlat-xususiy sheriklik munosabatlarining huquqiy asosi 2019-yil 10-mayda qabul qilingan "Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida"gi Qonun bilan belgilangan [13]. Osiyo taraqqiyot banki baholashicha, mamlakatda DXSH infratuzilma va ijtimoiy xizmatlarni moliyalashtirishning asosiy usullaridan biri sifatida qaralmoqda, Iqtisodiyot va moliya vazirligi tarkibida esa loyihalarni tayyorlash va amalga oshirishni muvofiqlashtiruvchi maxsus DXSH bo'linmasi faoliyat yuritmoqda [1]. Xalqaro tajriba DXSH samaradorligi loyiha tayyorlash, xaridlarni tashkil etish va shartnomani boshqarish bosqichlaridagi tartibga solish sifatiga bog'liqligini ko'rsatadi [12]. Shu sababli hududiy darajada risklarni aniqlash, baholash va taqsimlash tizimini ishlab chiqish amaliy ahamiyatga ega.

Tadqiqotning maqsadi Xorazm viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy tarmoqlarida amalga oshirilayotgan DXSH loyihalaridagi risklarni tasniflash, ularni miqdoriy baholash hamda davlat va xususiy sherik o'rtasida xatarlarni oqilona taqsimlashga xizmat qiluvchi hududiy risk-menedjment mexanizmini asoslashdan iborat.

ADABIYOTLAR SHARHI

Iqtisodiyot ilmiy adabiyotlarida DXSH va risk-menedjment masalalari keng tadqiq etilgan. Xususan, institutsional va tranzaksion xarajatlar nazariyasi doirasida O.Uilyamson [11] va D.Grimsi va M.Lyuis [4] loyihalardagi xatarlarni taqsimlash shartnomaviy munosabatlar va tranzaksion xarajatlarni minimallashtirishning bosh omili ekanligini isbotlagan. Mahalliy olimlardan A.V.Vaxabov, Sh.X.Xajibakiyev [16] hamda Sh.I.Mustafakulov [14] o'z ilmiy ishlarida O'zbekistonda investitsiya muhitini yaxshilash va DXSH mexanizmlarini joriy etishning nazariy-amaliy jihatlarini o'rgananganlar.

Xatarlarni taqsimlash tamoyillari xorijiy empirik tadqiqotlarda batafsil o'rganilgan. L.Bing va hammualliflari Buyuk Britaniyadagi PPP/PFI qurilish loyihalari misolida siyosiy va makroiqtisodiy xatarlarni asosan davlat, loyiha darajasidagi qurilish va ekspluatatsiya xatarlarini esa xususiy sherik zimmasida qoldirish maqsadga muvofiqligini ko'rsatgan [2]. Y.Ke va hammualliflari Xitoy tajribasida xatarni uni eng yaxshi boshqara oladigan tomonga yuklash tamoyilini tasdiqlab, siyosiy-huquqiy xatarlar davlat tomonidan, bir qator tijorat xatarlari esa tomonlar o'rtasida birgalikda taqsimlanishini ta'kidlagan [8]. M.Loosemor va E.Cheung DXSH risklarini alohida omillar sifatida emas, balki o'zaro bog'liq tizim sifatida boshqarish zarurligini asoslagan [9].

DXSHning iqtisodiy nazariyasida E.Iossa va D.Martimort qurilish va ekspluatatsiyani bitta shartnomada birlashtirish xususiy sherikni hayotiy sikl xarajatlarini kamaytirishga undashini ko'rsatgan [5]. E.Engel, R.Fisher va A.Galetovich talab xatarini taqsimlash, minimal daromad kafolatlari va shartnomalarni qayta ko'rib chiqish masalalarini tahlil qilib, kafolatlar byudjet uchun yashirin majburiyat tug'dirishini ko'rsatgan [3]. T.Irvin davlat kafolatlarini baholash va hisobga olish usullarini ishlab chiqib, shartli majburiyatlarni oldindan baholash zarurligini asoslagan [6]. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tamoyillarida ham xatar uni

eng kam xarajat bilan boshqara oladigan tomonga o'tkazilishi va loyihaning byudjet imkoniyatiga mosligi talab etiladi [10]. Mahalliy tadqiqotlarda hududiy infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda DXSH mexanizmlarini takomillashtirish masalalari ko'rib chiqilgan [17], davlat organlarining tahliliy materiallarida esa shartli majburiyatlarni boshqarish masalasi alohida yo'nalish sifatida qayd etilgan [15].

Biroq, mavjud ilmiy tadqiqotlarning aksariyati DXSHda risklarni boshqarish masalalariga makroiqtisodiy yoki markazlashgan (milliy) darajada yondashadi. Hududiy va sub-milliy iqtisodiyotlar doirasida tumanlararo talab tebranishlari, aholining tariflarga nisbatan to'lov qobiliyati (willingness-to-pay), hududiy ijro hokimiyati organlarining institutsional salohiyat defitsiti hamda shartli majburiyatlar (contingent liabilities) monitoringi bo'yicha kompleks tadqiqotlar yetarli darajada olib borilmagan. Aynan Xorazm viloyati iqtisodiyotidagi tarmoqlar kesimida risklarni ko'p mezonli baholash, xatarlarning ekonometrik qiymatini (Value at Risk - VaR) aniqlash va ularni yumshatish bo'yicha ilmiy-metodologik bo'shliq (research gap) mavjud.

Tadqiqotning ilmiy gipotezasi: Xorazm viloyatida DXSH loyihalarida an'anaviy bir tomonlama risk yuklash amaliyotidan voz kechib, tarmoqlar va tumanlar xususiyatidan kelib chiqqan holda "Optimal xatarlarni taqsimlash matritsasi"ni qo'llash hamda Minimal daromadlilik kafolatlari (MRG) va Daromadlilik tirqishini moliyalashtirish (VGF) kabi gibrid yumshatish instrumentlarini joriy etish loyihalarning muvaffaqiyatsizlik ehtimolini va qarz kapitali narxini keskin kamaytiradi, natijada hududiy infratuzilmaning investitsiyaviy jozibadorligini oshiradi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot obyekti sifatida Xorazm viloyatida energetika, transport, ichimlik suvi va oqova, sog'liqni saqlash hamda turizm tarmoqlarida amalga oshirilayotgan DXSH loyihalari olingan. Axborot bazasini "Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida"gi Qonun [13], Iqtisodiyot va moliya vazirligining DXSH loyihalari va shartli majburiyatlar bo'yicha tahliliy materiallari [15], Osiyo taraqqiyot bankining O'zbekiston bo'yicha DXSH monitori [1] hamda Jahon bankining infratuzilma tartibga solinishi sifati bo'yicha baholari [12] tashkil etadi.

Tadqiqotda sifat va miqdoriy usullar birgalikda qo'llangan. Birinchi bosqichda xatarlar D.Grimsi va M.Lyuis [4] hamda L.Bing va hammualliflari [2] taklif etgan tasniflar asosida beshta kategoriyaga: siyosiy-huquqiy, moliyaviy-bozor, qurilish va topshirish, talab va tijorat hamda operatsion xatarlarga ajratilgan. Har bir kategoriya bo'yicha xususiy risk omili, uning yuzaga kelish ehtimoli (foizda), moliyaviy ta'sir darajasi (past, o'rta, yuqori, kritik), institutsional manbasi va an'anaviy yumshatish strategiyasi aniqlangan.

Ikkinchi bosqichda infratuzilma ost-tarmoqlari kesimida 1-10 shkaladagi kompozit risk indeksi, maksimal moliyaviy yo'qotish hajmi, 95 % ishonchlilik darajasidagi xatar qiymati (Value at Risk - VaR) va o'rtacha qurilish kechikishi (oylarda) baholangan. VaR ko'rsatkichi berilgan ishonchlilik darajasida muayyan davr ichida kutilayotgan eng katta yo'qotishni ifodalaydi [7]. Uchinchi bosqichda olingan natijalar xatarlarni taqsimlash matritsasi yondashuvi [8; 10] asosida umumlashtirilib,

davlat va xususiy sherik oʻrtasida xatarlarni qayta taqsimlash yoʻnalishlari belgilangan. Tahlilda guruhlash, qiyosiy tahlil, ekspert baholash va mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Hududiy DXSH risklarining strukturaviy tasnifi va miqdoriy baholanishi

Sub-milliy va hududiy darajada davlat-xususiy sherikligi (DXSH) loyihalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish risklarni bosqichma-bosqich va tizimli aniqlashni talab etadi. Xorazm viloyati iqtisodiyotida transport koridorlari, energetika, muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlari, sogʻliqni saqlash hamda turizm obyektlarida yuzaga keladigan xatarlar oʻzining asimmetrikligi va loyihalarining qarz kapitaliga xizmat koʻrsatish imkoniyatiga (DSCR) toʻgʻridan-toʻgʻri taʼsir koʻrsatishi bilan ajralib turadi.

Viloyatda loyihalarining operatsion muhitini miqdoriy va sifat jihatidan baholash uchun 1-jadvalda asosiy risk omillari, ularning yuzaga kelish ehtimoli, moliyaviy taʼsir darajasi hamda anʼanaviy yumshatish usullari guruhlashtirilgan (1-jadval).

1-jadval

Xorazm viloyatida DXSH loyihalarini risklarining strukturaviy tasnifi va koʻp mezonli bahosi¹

Risk kategoriyasi	Xususiy risk omili	Yuzaga kelish ehtimoli, foizda	Moliyaviy taʼsir darajasi	Boshlangʻich institutsional manbasi	Anʼanaviy yumshatish strategiyasi
1. Siyosiy va huquqiy	Tariflarni bir tomonlama tartibga solish kechikishi va yer ajratish nizolari.	Oʻrta (35%)	Yuqori / Kritik	Viloyat hokimligi / Tartibga soluvchi organlar	Barqarorlik shartnomalari va davlat kafolatlari.
2. Moliyaviy va bozor	Inflatsiya shoklari va milliy valyuta devalvatsiyasi.	Yuqori (58%)	Yuqori	Makroiqtisodiy beqarorlik va moliya bozorlari	Valyuta xatarlarini xedjlash va tariflarni indeksatsiyalash.
3. Qurilish va topshirish	Muhandislik tarmoqlariga ulanish va yer maydonlarini boʻshatish kechikishi.	Yuqori (62%)	Yuqori	Tuman kadastr xizmati va pudrat imkoniyatlari	Fixed-price (kalit ostida) EPC shartnomalari va bank kafolatlari.
4. Talab va tijorat	Maishiy chiqindilar va pullik yoʻllarda xizmat hajmining kutilgandan kamligi.	Yuqori (52%)	Kritik	Aholi daromadlari darajasi va talab beqarorligi	Minimal daromadlilik kafolatlari (MRG) va Availability Payments.
5. Operatsion va aktiv	O&M (ekspluatatsiya va xizmat) xarajatlarning oshib ketishi.	Past-Oʻrta (28%)	Oʻrta	Xususiy operator boshqaruv defitsiti	Bajarilish kafolatlari (performance bonds) va sugʻurta.

¹ Manba: muallif hisob-kitoblari asosida tuzilgan.

1-jadval ma'lumotlariga ko'ra, Xorazm viloyatidagi DXSH loyihalarida yuzaga kelish ehtimoli eng yuqori bo'lgan xatarlar qurilish va topshirish (62 %), moliyaviy va bozor (58 %) hamda talab va tijorat (52 %) xatarlaridir. Siyosiy va huquqiy xatarlarning ehtimoli o'rtacha (35 %) bo'lsa-da, ularning moliyaviy ta'siri yuqori va kritik darajada baholangan. Talab va tijorat xatari ham kritik ta'sirga ega. Operatsion xatarlar esa nisbatan past-o'rta ehtimol (28 %) va o'rta ta'sir bilan ajralib turadi. Demak, viloyatda xatarlarning asosiy qismi loyihani tayyorlash va qurish bosqichiga, ya'ni yer ajratish va muhandislik tarmoqlariga ulanish jarayonlariga to'g'ri keladi.

Yana ham chuqurroq empirik tahlilni ta'minlash uchun 2-jadvalda viloyatning muayyan infratuzilma ost-tarmoqlari bo'yicha risk indeksi, 95% ishonchlilik darajasidagi xatar qiymati (Value at Risk - VaR) va amaliy kechikish muddatlari keltirilgan (2-jadval).

2-jadval
Xorazm viloyati ost-tarmoqlari bo'yicha empirik risk ko'rsatkichlari¹

Ost-tarmoq / Aktiv turi	Kompozit risk indeksi (1-10 shkala)	Maksimal moliyaviy yo'qotish hajmi (mln. AQSH dollar)	95 % Value at Risk (VaR, mln. AQSH dollar)	O'rtacha qurilish kechikishi (oy)	Asosiy tushum ta'sir vektori
Quyosh energetikasi va tarmoqlar	7,2	14,2	3,1	8,5	Tarmoqqa uzatish cheklovlari va tarif indeksatsiyasi.
Hududiy magistral yo'llar va ko'priklar	8,4	22,5	5,8	14,2	Transport oqimining kamayishi va mavsumiy shoklar.
Ichimlik suvi va oqova tizimlari	7,9	11,8	2,7	9,8	Tarif yig'iluvchanligi pastligi va texnik yo'qotishlar.
Tibbiy diagnostika markazlari	5,8	6,1	1,2	4,1	Davlat tomonidan to'lovlar kechikishi va uskunalar importi.
Tarixiy hududlar turizm obyektlari	4,5	4,2	0,8	3,2	Xiva tumanida turistlar oqimining mavsumiy tebranishi.
Viloyat bo'yicha o'rtacha / Jami	6,76 (o'rtacha)	58,8	13,6	7,96	-

Empirik tahlillar shuni ko'rsatadiki, Xorazm viloyatida hududiy magistral yo'llar va ko'priklar eng yuqori risk darajasiga ega bo'lib, uning kompozit risk indeksi 8,4 ga va 95% VaR ko'rsatkichi 5,8 mln. dollarga teng. Ushbu yuqori xavf Urganch va tuman markazlari o'rtasidagi mavsumiy transport oqimining beqarorligi hamda yer ajratish va kadastr hujjatlarini rasmiylashtirish muddatlarining o'rtacha 14,2 oyga uzayib ketishi bilan izohlanadi.

Aksincha, ijtimoiy infratuzilma obyektlari (masalan, tibbiy diagnostika markazlari) nisbatan pastroq xatar darajasini namoyon etadi (risk indeksi 5,8; VaR 1,2

¹ Manba: muallif hisob-kitoblari asosida tuzilgan.

mln. dollar). Bu holat ijtimoiy obyektlarda talab riskidan ko'ra ko'proq likvidlik riski ustun ekanligini tasdiqlaydi hamda ushbu tarmoqlarda foydalanuvchilar tarifiga emas, balki davlatning Availability Payments (Mavjudlik uchun to'lovlar) modeliga o'tish zarurligini ko'rsatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ushbu tadqiqotda Xorazm viloyatining hududiy ijtimoiy-iqtisodiy tizimida davlat-xususiy sherikligi (DXSH) loyihalarida risklarni boshqarish va taqsimlash mexanizmlari kompleks va ko'p mezonli jihatdan tadqiq etildi. Hududiy iqtisodiyotda infratuzilmaga bo'lgan talabning ortib borishi hamda mahalliy byudjet cheklovlari sharoitida DXSH modelini joriy etish zarurati ko'rsatib berildi. Biroq, loyihalarning uzoq muddatli operatsion barqarorligi va investitsiyaviy jozibadorligi (bankability) risk-meneditment tizimining ilmiy va institutsional jihatdan to'g'ri yo'lga qo'yilganligiga bevosita bog'liqdir.

Empirik va statistik tahlillar shuni ko'rsatdiki, Xorazm viloyatida amaldagi DXSH amaliyoti xatarlarning bir tomonlama va asimmetrik taqsimlanishidan aziyat chekmoqda. Davlat organlari tomonidan investitsiyadan oldingi va tayyorgarlik bosqichidagi xatarlarning - yer ajratish, kadastr hujjatlarini rasmiylashtirish va muhandislik tarmoqlariga ulanish majburiyatlarining xususiy investorlar zimmasiga yuklanishi loyihalarning moliyaviy yopilish muddatlarini uzaytirmoqda (o'rtacha 7,96 oydan 14,2 oygaracha kechikish) hamda qarz kapitali narxini oshirmoqda.

Shuningdek, viloyat tumanlari kesimida sezilarli ijtimoiy-iqtisodiy tabaqalanish mavjudligi aniqlandi. Urganch va Xiva kabi shahar va turizm tugunlarida ma'muriy va yer ajratish risklari ustun bo'lsa, olis va qishloq tumanlarida aholi xarid qobiliyatining pastligi va tarif cheklovlari bilan bog'liq talab risklari yuqori hisoblanadi. Taklif etilayotgan gibril risk-meneditment modeli, Minimal daromadlilik kafolatlari (MRG) hamda Daromadlilik tirqishini moliyalashtirish (VGF) grantlarini joriy etish orqali barcha tarmoqlarda loyihalarning muvaffaqiyatsizlik xavfini 8% lik kritik chiziqdan pastga tushirish imkoni berilishi tasdiqlandi.

Olingan natijalar asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Xorazm viloyatidagi DXSH loyihalari uchun tarmoqlar va tumanlar kesimidagi xatarlarni taqsimlash matritsasini joriy etish, yer ajratish, kadastr hujjatlarini rasmiylashtirish va muhandislik tarmoqlariga ulanish xatarlarini davlat sherigi zimmasida qoldirish.

2. Pullik yo'llar, maishiy chiqindilar va boshqa talab xatari yuqori bo'lgan loyihalarda minimal daromadlilik kafolatlari (MRG) mexanizmini qo'llash, ijtimoiy obyektlarda esa mavjudlik uchun to'lovlar (Availability Payments) modeliga o'tish.

3. Tijorat jihatdan o'zini to'la qoplamaydigan, ammo ijtimoiy ahamiyatli loyihalar uchun daromadlilik tirqishini moliyalashtirish (VGF) grantlarini ajratish tartibini ishlab chiqish.

4. Viloyat darajasida DXSH loyihalarining xatarlarini va shartli majburiyatlarini real vaqt rejimida kuzatib boruvchi raqamli monitoring tizimini yaratish.

5. Hududiy davlat organlari mutaxassislarining risklarni miqdoriy baholash va shartli majburiyatlarni qiymatlash bo'yicha malakasini muntazam oshirib borish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Asian Development Bank. (2025). Public-private partnership monitor: Uzbekistan. Asian Development Bank. <https://doi.org/10.22617/SGP250517-2>
2. Bing, L., Akintoye, A., Edwards, P. J., & Hardcastle, C. (2005). The allocation of risk in PPP/PFI construction projects in the UK. *International Journal of Project Management*, 23(1), 25-35. <https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2004.04.006>
3. Engel, E., Fischer, R. D., & Galetovic, A. (2014). *The economics of public-private partnerships: A basic guide*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139565615>
4. Grimsey, D., & Lewis, M. K. (2002). Evaluating the risks of public private partnerships for infrastructure projects. *International Journal of Project Management*, 20(2), 107-118. [https://doi.org/10.1016/S0263-7863\(00\)00040-5](https://doi.org/10.1016/S0263-7863(00)00040-5)
5. Iossa, E., & Martimort, D. (2015). The simple microeconomics of public-private partnerships. *Journal of Public Economic Theory*, 17(1), 4-48. <https://doi.org/10.1111/jpet.12114>
6. Irwin, T. C. (2007). Government guarantees: Allocating and valuing risk in privately financed infrastructure projects. World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-6858-9>
7. Jorion, P. (2007). *Value at risk: The new benchmark for managing financial risk* (3rd ed.). McGraw-Hill.
8. Ke, Y., Wang, S., Chan, A. P. C., & Lam, P. T. I. (2010). Preferred risk allocation in China's public-private partnership (PPP) projects. *International Journal of Project Management*, 28(5), 482-492. <https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2009.08.007>
9. Loosemore, M., & Cheung, E. (2015). Implementing systems thinking to manage risk in public private partnership projects. *International Journal of Project Management*, 33(6), 1325-1334. <https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2015.02.005>
10. OECD. (2012). *Recommendation of the Council on principles for public governance of public-private partnerships*. OECD Publishing. <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0392>
11. Williamson, O. E. (1998). Transaction cost economics: How it works; where it is headed. *De Economist*, 146(1), 23-58. <https://doi.org/10.1023/A:1003263908567>
12. World Bank. (2020). *Benchmarking infrastructure development 2020: Assessing regulatory quality to prepare, procure, and manage PPPs and traditional public investment in infrastructure projects*. World Bank Group. <https://bpp.worldbank.org/en/report>
13. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 10-may O'RQ-537-son "Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida"gi Qonuni. <https://lex.uz/docs/4329270>
14. Mustafakulov, Sh. I. (2017). Investitsion muhit jozibadorligi: nazariya, metodologiya va amaliyot. "Iqtisodiyot" nashriyoti.
15. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. (2023). *O'zbekiston Respublikasida davlat-xususiy sheriklik loyihalarini rivojlantirish va shartli majburiyatlarni boshqarish bo'yicha tahliliy hisobot*.

16. Vaxabov, A. V., & Xajibakiyev, Sh. X. (2020). Davlat-xususiy sherikligi: o'quv qo'llanma. "Iqtisod-Moliya" nashriyoti.

17. Xolmo'minov, Sh. R., & Berdiyev, G. I. (2021). Hududiy iqtisodiyotda infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda davlat-xususiy sherikligi mexanizmlarini takomillashtirish. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, (4), 45-56.

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir:
Ingliz tili muharriri:
Rus tili muharriri:
Musahhih:
Sahifalovchi va dizaynerlar:

Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Karimova Shirin Zoxid qizi
Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2026-yil, avgust, 8-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610
Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi** rayosatining **2024-yil 04-oktabrdagi 362/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. GOCT 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlaro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**